

Розвиток довільної музичної пам'яті молодших школярів

I. В. Рожко

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна
Corresponding author. E-mail: irena200808@mail.ru

Paper received 25.10.16; Accepted for publication 13.11.16.

Анотація. У даній статті описано фактори, що визначають довільний хід мнемічних процесів; здійснено спробу порівняння довільного та мимовільного запам'ятовування музики, окреслено характерні особливості довільної музичної пам'яті молодших школярів. Автор пропонує різні методи та прийоми осмисленого запам'ятовування музичного матеріалу, обґрунтовує їх застосування на уроках музичного мистецтва в школі. Підкреслюється важливість усвідомленого запам'ятовування музики, необхідність формулювання спеціальних мнемічних цілей, завдань та способів осмисленої обробки інформації, спрямованих на її розуміння (сислове групування та змістове співвідношення).

Ключові слова: музична пам'ять, довільна музична пам'ять, запам'ятовування, осмислення, мнемічні задачі.

Вступ. Сучасна освітня система передбачає застосування таких способів обробки інформації, які б сприяли її швидкому запам'ятовуванню, міцному та тривалому збереженню, готовності до відтворення. Вирішити ці завдання допомагають методи та прийоми осмисленої роботи над розучуваним матеріалом, про них і піде мова в даній статті.

Короткий огляд публікацій по темі. Різного роду фактори, що впливають на продуктивність довільного запам'ятовування та відтворення інформації вивчали дослідники: Дж. Андерсон, А. Бадделі, Г. Бауер, Дж. Брансфорд, С. Гілліган, У. Джеймс, Дж. Дженкінс, Ф. Крейк, К. Монтейро, Г. Стайн, Е. Тульвінг, Т. Хайд. Як зазначає Дж. Андерсон, єдине, що визначає ефективність пам'яті – це час заучування матеріалу, що запам'ятовується, і тренування пам'яті. Важливим також є те, яким чином обробляється матеріал [1, с. 191]. Ускладнена обробка передбачає запам'ятовування стимулу за допомогою додаткової інформації (Дж. Андерсон, Г. Стайн і Дж. Брансфорд) [1, с. 192]. Тобто матеріал запам'ятовується краще, коли його обробка складніша. Додаткова обробка забезпечує основу для поліпшення пам'яті (П. Колере), навіть якщо ця обробка не зосереджена на значенні матеріалу [1, с. 196]. Намір людини не такий важливий як те, як вона обробляє матеріал при його пред'явленні (Т. Хайд і Дж. Дженкінс) [1, с. 197].

При довільному запам'ятовуванні люди зазвичай виконують дії, що сприяють розвитку пам'яті, до них Дж. Андерсон відносить ускладнену обробку і повторення. Також на пам'ять впливає контекст: результати згадування поліпшуються, якщо воно відбувається в тому ж контексті, що і заучування (А. Бадделі) [1], а емоційний контекст може впливати так само, як і фізичний (Г. Бауер, К. Монтейро і С. Гілліган) [1, с.225].

Значні переваги семантичного кодування описані в дослідженнях багатьох науковців. На думку деяких із них (Ф. Крейк і Е. Тульвінг) [2, с. 144], воно сприяє створенню багатшого і детально розробленого коду, також ускладнення (мається на увазі семантичне) сприяє збереженню в пам'яті (У. Джеймс) [1, с. 151].

Мета статті – розглянути погляди науковців на проблему довільного запам'ятовування музичного матеріалу, визначити його особливості та значення для здійснення педагогічної практики.

Результати та їх обговорення. Вся інформація, в тому числі і музична, складає особистісну систему знань людини. Знати, як говорить Ю. Меженко,

означає мати певну інформацію, розуміти та осмислювати її зміст, осягати сутність, і врешті решт вміти діяти практично на основі цього розуміння [4, с. 62]. Розглядаючи раціональні способи запам'ятовування (основні, засновані на встановленні смислових, логічних зв'язків усередині матеріалу, що запам'ятовується), дослідник наголошує на необхідності інтелектуальної роботи з матеріалом [4, с. 87].

Учні молодших класів запам'ятовують музику в основному мимоволі тому, що їм важко поєднувати пізнавальні і мнемічні дії (спрямовані на запам'ятовування музики). Мимовільне запам'ятовування поступово починає поступатися по продуктивності довільному. Механічне, недостатньо осмислене вивчення напам'ять на практиці виявляється малоефективним та ненадійним. Спірним є питання про прийнятність одного, чи іншого типу запам'ятовування, про їх більший ефект.

Мимовільне запам'ятовування музики (К. Ігумнов, Н. Метнер, Г. Нейгауз, Д. Ойстрах, С. Ріхтер) здійснюється без застосування жодних вольових зусиль особистості, спрямованих на отримання та утримання музичної інформації. При такому підході, запам'ятовування не є спеціальним завданням, твір ніби запам'ятовується «сам по собі». Ефект запам'ятовування супроводжує процес роботи над художнім твором, одночасно з вирішенням навчальних задач іншого порядку. При мимовільному запам'ятовуванні багатьма дослідниками в подальшому відзначається некерованість процесу музичного відтворення.

Довільне запам'ятовування – процес вольової, цілеспрямованої мнемічної діяльності особистості. Воно існує на основі активності свідомості і характеризується тим, що людина ставить перед собою мету запам'ятати музичну, чи якусь іншу інформацію. Для досягнення цієї мети використовує спеціальні прийоми запам'ятовування. Довільне запам'ятовування виявляється складною та підпорядкованою іншим психічним процесам розумовою діяльністю.

Заучувати напам'ять потрібно завжди свідомо, такої думки дотримувались О. Гольденвейзер, Л. Маккінон, С. Савшинський. Запам'ятовування музики повинно бути навмисним, в рамках рішення заздалегідь поставлених та усвідомлених задач, визначеного мнемічного завдання.

С. Савшинський наполягав на спеціальній мнемічній установці в роботі з розучування напам'ять як особливої, чітко окресленої мети занять [7].

Найважливішою умовою для плідної роботи музичної пам'яті є усвідомлена установка на запам'ятовування (Л. Маккінон, С. Савшинський). Проте, як показує ряд досліджень, не так важлива постановка мнемічного завдання, чи його відсутність, як важливий склад операцій над матеріалом. Сам намір запам'ятати, установка на запам'ятовування являє собою один з важливих факторів, завдяки якому відбувається довільне запам'ятовування музичного матеріалу.

Необхідною дидактичною умовою музичного запам'ятовування є розуміння матеріалу, утворення смислових зв'язків, використання ефективних прийомів в роботі музичної пам'яті. Логічне музичне запам'ятовування засноване на розумінні, воно з'являється в процесі вивчення музики та вдосконалюється у міру розширення музичного кругозору та музично-теоретичних знань дітей. Важливу частину змісту мнемічної діяльності становлять розумові процеси, здійснювані з метою запам'ятовування.

Відомий музичний педагог С. Савшинський наголошував на важливості не лише почути, а й зрозуміти твір, не лише запам'ятати, а й осмислити те, що запам'ятовуємо. Зрозуміти, в його значенні – відчувати, зв'язати з власним досвідом та попередніми знаннями, усвідомити виразне значення кожного елемента музики, логіку музичного розвитку, зміст і значення кожної «події» у творі і звідси зрозуміти його сенс, зміст твору в цілому [7, с. 23]. Осмислити і систематизувати, тим самим перетворити процес запам'ятовування на більш міцний та деталізований [7, с. 28].

Продуктивнішим, звісно ж, буде музичне запам'ятовування, що засноване на розумінні матеріалу, аніж те, що відірване від нього. Як вважає Г.Ципін, логічно скомпоноване, мелодично і ритмічно організоване звукосполучення запам'ятовується набагато швидше і міцніше, ніж музично беззмістовний набір звуків [6, с. 203].

Усвідомлене запам'ятовування не можливе без попереднього цілеспрямованого розбору музичного матеріалу, що вивчається. Воно досягається через осягнення образно-емоційного змісту музичного твору, осмислення його структури (форми, будови фраз, мотивів), ладу, логіки, характерних інтонаційних зворотів, особливостей метро-ритму, елементів музичної мови, всього комплексу художньо-виразних засобів; через виявлення ролі кожного музичного елемента у розкритті ідей, образів та емоцій.

Процеси осмислення можуть виступати в якості прийомів запам'ятовування коли:

- ученя вміє порівнювати, узагальнювати та зіставляти музичні фрагменти;
- виділяє в них головне, подібне та відмінне (стоєть у першу чергу мелодії);
- може встановити кількість мелодійних повторень в межах однієї частини (куплету, періоду);
- аналізує та синтезує характерні ознаки фрагментів, при цьому виокремлює істотні та менш суттєві ознаки;
- визначає характерні особливості метроритму, музичної форми, інших засобів музичної виразності.

З кожним сприйняттям учні все глибше проникають у засоби музичної виразності твору, в результаті активізується їх аналітико-синтезуюча діяльність [8].

Усвідомлення художнього змісту та засобів музичної виразності, того, що і яким чином хотів висловити композитор, як зазначає Г. Ципін – основна дидактична умова успішного та повноцінного запам'ятовування музики [6, с. 202]. Способи осмисленої роботи над твором одночасно стають способами його раціонального запам'ятовування.

Різні сторони музичного матеріалу (звукочисотна, ритмічна, динамічна, темброва) зазвичай осмислюються в різній мірі, з цим пов'язана різна продуктивність запам'ятовування кожної з них. Музикознавець С. Савшинський наголошує на розрізненому сприйманні, та подальшому запам'ятовуванні різних музичних патернів: мелодії, ритму, тембру тощо. Деякі діти легко запам'ятовують мелодію, іншим краще вдається запам'ятати ритм, рідше – тембр [7, с. 30].

Дитина повинна мати чітко зорове і слухове уявлення про всі музичні елементи. Чим ясніше його музичне уявлення, тим ефективніше буде протікати процес запам'ятовування музики. Осмисленості запам'ятовування музичного матеріалу, всебічності та точності його бачення також сприяє установка на засвоєння не лише головного (скажімо, мелодії), а й додаткових формуютьуючих та інших засобів [6, с. 204].

Необхідними умовами для усвідомленого ставлення до розучуваного твору С. Савшинський також вважає добре розвинений музичний слух, усвідомлення музичної мови, здатність оцінити конструктивні і естетичні властивості твору, його форму, характер та зміст [7, с. 23].

Для того, щоб розвиток довільної пам'яті дітей молодшого шкільного віку проходив якнайефективніше, О. Барташніков радить дотримуватися наступної послідовності у навчанні [3]:

1) Вчити вмінню сприймати мнемічне завдання, а значить усвідомлювати мету запам'ятовування. Дійсно, для того, щоб музична пам'ять молодших школярів набула рис довільності, перш за все слід роз'яснити дитині для чого вона запам'ятовує той чи інший музичний матеріал. Тільки усвідомлюючи завдання та мету музичної мнемічної діяльності, дитина буде активно діяти (запам'ятовувати чи відтворювати). Найдоречнішими з цього погляду дослідник зазначає умови ігрової діяльності. Оволодіння вмінням сприймати завдання здійснюється в три етапи. Перш за все, слід уважно слухати завдання, активно запам'ятовувати інформацію, а вже потім самостійно її пригадувати, звертаючись спершу до себе, до своєї пам'яті.

2) Вчити різним мнемічним способам. Найпростіший з них – спосіб повторення, про який мова йтиме дещо пізніше. А більш складні – логічні способи запам'ятовування, які передбачають оволодіння логічним мисленням (групування, співвідношення, схематизація).

3) Вчити вмінню проводити самоперевірку результатів запам'ятовування, оцінювати та порівнювати результати виконаної діяльності.

Для запам'ятовування і відтворення інформації потрібно володіти методами запам'ятовування. Дії із запам'ятовування музичного тексту діляться на: смислове групування, виявлення смислових опорних пунктів і процеси співвідношення. У молодшому

шкільному віці в контексті розвитку музичної пам'яті ми рекомендуємо акцентувати увагу на мнемічних способах групування та змістового співвідношення. У В. Муцмахера за допомогою цих прийомів описано алгоритм розучування музичних творів напам'ять [5, с. 32].

Навчання мнемічного способу «групування» має здійснюватися в 3 етапи: [3] перший етап – вчити запам'ятовувати вже згруповані предмети; другий етап – запам'ятовувати з попереднім групуванням предметів разом з дорослим; третій етап – запам'ятовувати з попереднім самостійним групуванням предметів.

Смислове групування музичного ж матеріалу полягає в поділі твору на окремі фрагменти, кожен з яких представляє логічно завершену смислову одиницю.

Змістове співвідношення полягає у використанні розумових операцій для зіставлення між собою деяких характерних особливостей творів. У разі нестачі музично-теоретичних знань учням, автор методики пропонує звертати увагу на найпростіші елементи музичної тканини, «важливо осмислити і визначити, що в ідентичному матеріалі абсолютно тотожно, а що – ні» [5, с. 37].

Психолог О. Барташніков пропонує ряд ігор для тренування пам'яті, що удосконалюють володіння різними мнемічними способами [3]: «Виконай доручення», «Запам'ятай предмети», «Яка група зникла?», «Зменшилося чи додалося?», «Пари картинок», «Слово і картинка», «Картинка допомагає картинці», «Картинка допомагає слову», «Запам'ятай картинки», «Запам'ятай предмети», «Що змінилося», «Яких картинок більше?», «Подавай і запам'ятовуй». Деякі з них ми можемо спроектувати на музичну діяльність молодших школярів на уроках музичного мистецтва в школі.

Гра «Зменшилося чи додалося?». Розглянемо два можливих варіанти гри: перший з них спрямований на залучення слухової модальності, а другий – зорової:

1. Вчитель пропонує дітям прослухати мелодію, після одного-трьох пред'явлень ставиться завдання запам'ятати її. Коли діти свідомо готові до пригадування та відтворення, вчитель грає ту ж саму мелодію, але у дещо видозміненому вигляді. Школярам пропонується визначити – що ж саме в ній змінилося, а головне – зменшилася чи збільшилася кількість музичних груп (окремо для ритмічних та мелодійних).

2. Другий варіант цієї гри передбачає виконання такого ж завдання, але пред'явлення мелодії будуть крім слухових ще й зорові (запис на дошці). Учням слід дізнатися – зменшилась чи збільшилась загальна кількість музичних знаків (стосовно ритму чи мелодії), зображених на дошці.

Діти без особливих зусиль виконають завдання гри «Яка група зникла?», адже лишити музичний матеріал ритмічної, чи мелодійної сторони – значить суттєво його змінити. Ці зміни одразу помітні школярам. Можна грати, виключаючи одну із музичних фраз, тоді учням легше буде опанувати спосіб групування відносно музичної форми, запам'ятовування її частин.

Тож, такі ігри призначені для тренування мнемічного способу групування.

Гра «Пари картинок». Дітям пропонується де-

кілька музичних фрагментів (2, 4, 6), записаних на картках. Наприклад, розучена мелодія та колись вивчені. Завдання – візуально порівняти їх запис (а потім і на слух), визначити подібні та відмінні особливості двох (і більше) пред'явлених фрагментів. Особливу увагу слід звернути на те, чи використовують школярі при виконанні завдання прийом змістового співвідношення, чи механічно визначають відмінності між фрагментами на слух (за зображеннями).

Гра «Що змінилося». Завдання гри передбачає безліч варіантів: зміни можуть відбуватися як в мелодії, так і в метроритмі, темпові зміни, динамічні тощо. Пред'явлення можуть бути як слуховими, так і зоровими. Помилкою вважається, якщо: не вказаний засіб музичної виразності, який змінив своє місце; вказаний засіб музичної виразності, який насправді свого місця не змінював. Різної складності гри можна досягати збільшенням загальної кількості музичних засобів; збільшенням кількості музичних засобів, які змінюють своє місце; скороченням часу, відведеного для запам'ятовування.

Також доречним буде застосування прийомів і методів запам'ятовування, заснованих на законах осмислення, інтересу, обсягу знань та установки. Головним в обробці матеріалу, що запам'ятовується, є осмислення, тобто максимальне наближення до **процесу мислення**. Основний закон запам'ятовування – закон осмислення: чим глибше осмислення інформації, що запам'ятовується, тим краще вона зберігається в пам'яті [4].

Метод «сміслових опорних пунктів», метод «відсікання головного», метод «відновлення з кінця», метод «несподіваного питання», метод «смісловий здогадки», метод «пояснення іншому» [4, с. 89].

Всі наведені методи можуть бути використані і в музичній діяльності молодших школярів, що дозволить засвоювати матеріал міцніше та триваліше, хоча й віднімає чималий обсяг часу. Не дивлячись на неприйнятність такого прийому в педагогічній практиці, ми все ж радимо школярам робити записи при музичному сприйманні, таким чином вони безпосередньо під час слухання фіксуватимуть отримані враження, робитимуть можливо тільки їм зрозумілі помітки, здійснюватимуть одночасно декілька розумових операцій.

Висновки. Тож, як бачимо, спроби обґрунтувати перевагу одного виду запам'ятовування над іншим (довільного над мимовільним, логічного над механічним) ведуться вже давно. Музичні педагоги посилаються на відомі психологічні дослідження: довільне запам'ятовування виявляється ефективніше мимовільного за інших рівних умов (О. Смирнов, П. Зінченко, Л. Занков). Отже, різні форми музичного запам'ятовування мають право на існування і використовуються у педагогічній практиці.

Ми вважаємо, що найміцніший результат дає запам'ятовування музичного тексту за допомогою логічної пам'яті, заснованої на розумінні, з чітко визначеною і усвідомленою мнемічною метою (довільність процесу), установкою. Негативна сторона такого запам'ятовування – його значна тривалість та складність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Джон Р. Когнитивная психология / Дж. Р. Андерсон. – 5-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 492 с.
2. Баддли А. Память / А. Баддли, М. Айзенк, М. Андерсон ; пер. с англ. [З.Замчук] под науч. ред. Т. Н. Резниковой. – СПб. : Питер, 2011. – 560 с.
3. Барташніков О. О. Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті у дітей 5-7 років / О. О. Барташніков, І. А.Барташнікова. – Тернопіль : Богдан, 1998. – 70 с.
4. Меженко Ю. С. Быстрое и эффективное развитие памяти, внимания и умственных способностей / Ю. С. Меженко. – Донецк. : БАО, 2005. – 224 с.
5. Муцмакер В.И. Совершенствование музыкальной памяти в процессе обучения игре на фортепиано : учеб. пособие / В. И.Муцмакер; Московский гос. педагогический ин-т им. В.И.Ленина. – М. : [б.и.], 1984. – 54 с.
6. Психология музыкальной деятельности: Теория и практика: Учеб. пособие для студ. муз. фак. высш. пед. учеб. заведений / Д. К. Кирнарская, Н. И. Киященко, К. В. Тарасова и др.; Под ред. Г. М. Цыпина. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 368с.
7. Савшинский С.И. Пианист и его работа / С.И. Савшинский – М.: Классика XXI, 2002. – 244с.
8. Стражникова Т. И. Научно-методические основы формирования музыкальной памяти студентов в классе сольфеджио вузов культуры : автореферат дис.. канд. пед. наук : 13.00.02, 13.00.08 / Т.И. Стражникова ; Моск. гос. ун-т культуры. – Москва, 1998. – 25 с.

REFERENCES

1. Anderson Dzhon R. Cognitive psychology / Dzh. R. Anderson. – 5-th publ. – SPb. : Piter, 2002. – 492 p.
2. Baddeley, A. Memory / Baddeley, A.D., Eysenck, M., & Anderson, M.C.; transl. from Eng. [Z.Zamchuk] und. the scient. edit. T. N. Reznikovoy. – SPb. : Piter, 2011. – 560 p.
3. Bartashnikov O. O. The development of sensory abilities and memory of children 5-7 years old / O. O. Bartashnikov, I. A.Bartashnikova. – Ternopil' : Bogdan, 1998. – 70p.
4. Mezhenko Yu. S. Fast and efficient development of memory, attention and mental abilities / Yu. S. Mezhenko. – Donetsk. : BAO, 2005. – 224 p.
5. Mutsmaher V.I. Improvement of musical memory of the process learning play the piano : tutorial / V. I.Mutsmaher; Moskovskiy gos. pedagogicheskiy in-t im. V.I.Lenina. – M. : [b.i.], 1984. – 54 p.
6. Psychology of musical activity: Theory and Practice: tutorial for stud. of muz. spec. / D. K. Kirnarskaya, N. I. Kiyaschenko, K. V. Tarasova and oth.; und. edit. G. M. Tsyipina. – M.: Publ. center «Akademiya», 2003. – 368p.
7. Savshinskiy S.I. The pianist and his work / S.I. Savshinskiy – M.: Klassika XXI, 2002. – 244p.
8. Strazhnikova T. I. Scientifically-methodical bases of formation of musical memory of students in the classroom of culture of ear training colleges : avtoref. dis.. kand. ped. nauk : 13.00.02, 13.00.08 / T.I. Strazhnikova ; Mosk. gos. un-t kul'turyi. – Moskva, 1998. – 25 s.

The development of voluntary musical memory of younger schoolchildren

Rozhko I.

Abstract. This article describes the factors of determines the course of voluntary mnemonic processes; it was attempted a comparison of voluntary and involuntary musical memorizing, it was identified the characteristic outlines of voluntary musical memory of younger schoolchildren. The author offers a variety of methods and techniques of meaningful memorizing of musical material, justifies their using in lessons of musical art in the school. It was highlighted the importance of a conscious memory of music, the necessity for the formulation of special mnemonic goals, objectives and ways of thinking about music information processing aimed at understanding (meaningful grouping and content ratio).

Keywords: *musical memory, voluntary musical memory, understanding, memorization, mnemonic tasks.*

Развитие произвольной музыкальной памяти младших школьников

И. Рожко

Аннотация. В данной статье описано факторы, определяющие произвольный ход мнемических процессов; предпринята попытка сравнения произвольного и непроизвольного запоминания музыки, определены характерные особенности произвольной музыкальной памяти младших школьников. Автор предлагает различные методы и приемы осмысленного запоминания музыкального материала, обосновывает их применение на уроках музыкального искусства в школе. Подчеркнута важность осознанного запоминания музыки, необходимость формулировки специальных мнемических целей, задач и способов осмысленной обработки музыкальной информации, направленных на ее понимание (смысловая группировка и содержательное соотношение).

Ключевые слова: *музыкальная память, произвольная музыкальная память, осмысление, запоминание, мнемические задачи.*